

БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИННОВАЦИЯ

ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ

EDUCATION AND INNOVATION

*Жумашова Гүлзада Султановна,
тарых илимдеринин кандидаты, доцент,
Ош мамлекеттик университети,
Кыргыз Республикасы, Ош шаары,
e-mail: jumasha83@mail.ru*

*Арстанов Сабыркул Абдиманатович,
тарых илимдеринин кандидаты, доцент,
Ош мамлекеттик университети,
Кыргыз Республикасы, Ош шаары,
e-mail: sabyrkyl@mail.ru*

ЗАМАНБАП БИЛИМ БЕРҮҮНҮН БААЛУУЛУКТАРЫ

*Жумашова Гүлзада Султановна,
кандидат исторических наук, доцент,
Ошский государственный университет,
Кыргызская Республика, город Ош,
e-mail: jumasha83@mail.ru*

*Арстанов Сабыркул Абдиманатович,
кандидат исторических наук, доцент,
Ошский государственный университет,
Кыргызская Республика, город Ош,
e-mail: sabyrkyl@mail.ru*

ЦЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Zhumashova Gulzada Sultanovna,
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Osh State University,
Kyrgyz Republic, Osh city,
e-mail: sabyrkyl@mail.ru*

*Arstanov Sabyrkul Abdimanapovich,
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Osh State University,
Kyrgyz Republic, Osh city,
e-mail: sabyrkyl@mail.ru*

VALUES OF MODERN EDUCATION

Аннотация: Билим берүүнүн өнүгүүсү жана милдетин так аткаруусу коомдун жашоосундагы бардык факторлор жана шарттар менен, башкача айтканда экономикалык, социалдык, саясий, маданият менен шартталган. Кандай гана билим берүү системасы болбосун негизги максаты болуп инсанды окутуу, тарбиялоо жана өнүктүрүү. Коюлган максаттын натыйжасын ченөөнү, окутуу жана тарбиялоо технологиясынан, методдорунан, окутуу процессин уюштуруудан, материалдык базаны түзүүдөн эмес, бүтүрүүчү инсандын жетишкендиктеринен көрүү керек.

Аннотация: Развитие и функционирование образования обусловлено всеми факторами и условиями жизни общества, т.е. экономическими, социальными, политическими и культурными. Главной целью любой системы образования является обучение, воспитание и развитие личности. Измерение результатов цели следует видеть не в технологии, методах обучения и воспитания, организации учебного процесса, создании материальной базы, а в достижениях выпускника.

Annotation: The development and functioning of education is determined by all the factors and conditions of society, i.e. economic, social, political and cultural. The main goal of any education system is the training, education and development of the individual. Measuring the results of the goal should be seen not in technology, methods of training and education, organization of the educational process, creation of a material base, but in the achievements of the graduate.

Түйүндүү сөздөр: Кыргыз Республикасы, шаар, технологиялык мамилелер, мыйзам актылары, башкаруу тутуму, шаардык автономия, шаардык бюджет, инфраструктура, каржылоо, инвестиция, ресурс, колдоо.

Ключевые слова: Кыргызская Республика, город, технологические отношения, законодательство, система управления, городская автономия, городской бюджет, инфраструктура, финансирование, инвестиции, ресурс, поддержка.

Key words: Kyrgyz Republic, city, technological relations, legislation, management system, city autonomy, city budget, infrastructure, financing, investments, resource, support.

Киришүү. Билим берүү, коомдун социалдык түзүлүшүнүн бир бөлүгү сыяктуу, социалдык институт катары каралат. Билим берүүнүн мазмуну коомдун ал абалын, бир абалдан экинчи абалга өтүп тургандыгын чагылдырып турат. Азыркы учурда бул ХХ кылымдагы индустриалдуу коомдон ХХI кылымдын постиндустриалдуу, маалыматтык коомго өткөндүгү менен белгиленет.

Заманбап билим берүү – бул чексиз изденүү, чыгармачылык. Билим берүү мекемесинин эң негизги миссиясы – ар бир баланы өстүрүү. Бул негизги принцип болушу керек. Жалаң гана олимпиада жеңүүчүсү, ЖРТдан жакшы балл алган окуучуларга эле эмес, ар бир балага көңүл буруу керек. Кээ бир мектептерде жакшы окуган окуучулар менен иштеп, ал эми сабагынан кыйналган окуучуларга эч ким көңүл бурбай калат. Бул туура эмес. Мектептин рейтингин түшүрүп коёт деп, кээ бир сабактан артта калган окуучуларды жалпы республикалык тестирилөөгө катышууга уруксат бербеген мектептер да жок эмес. Ар бир окуучу билим алуусу керек.

Буга чейинки билим берүүдө салттуу түрдө мектеп директору башкарат, ал эми мугалим окутат, окуучу үйрөнөт деген пикир калыптанып калган. Бирок чыныгы кесипкөй жамаатта андай эмес. Баары үйрөнүүчү болот. Керек болсо, мектеп директору дагы үйрөнөт. Кесипкөй үйрөнүүчү жамаат заманбап мектеп модели болуп саналат. Мектептин ар бир мүчөсү олуттуу чечимдерине катышат. Ош шаарында жалпы 55 мамлекеттик мектеп, 30дан ашуун жеке менчик мектеп бар. Ушул мектептердин арасындагы бири-бири менен байланышы катарында окуучулардын билим сапатынын рейтингин жыл сайын чыгарылып турат аны салыштыруу менен гана чектелет. Аны талдай келгенде бир мектептин билим сапаты жогору, айрымдары төмөн экендиги

байкалат. Бирок андагы айырмачылыктарды чечүүнүн жолдору жоктой көңүл бурулбай келет. Билим берүү системасы жөнүндөгү реформалар жөнүндө сөз кылуу менен биз ага жумшалган каражат тарабынан билим берүүгө болгон мамлекеттин көз карашы ураан катары айтылды. Ошол учурда мектеп системасын айтып өтсөк, анда да билим берүү сапатын өнүктүрсөк, мугалимдин абройун көтөрүү зарыл [6, 55-б]. Сабактарды жемиштүү өткөрүүгө, чыгармачылык, долбоордук иш-аракеттердин мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатуу жана жардам берүү үчүн бир нече ресурстар бар деп ишенебиз. Бирок алар кандай өңүттө иштелип жатат суроо ушунда.

Түрдүү мамлекеттердеги билим берүүнүн калыптануу тарыхы түрдүү өнүгүү тепкичтеринде спецификалык өзгөчөлүктөргө ээ. Билим берүү системасынын бардык элементтери өз ара аракеттенүү процессинде жөн гана эсепке кирбестен, алардын байланыштарынын негизги өзгөчөлүгү бул инсанды өнүктүрүү, тарбиялоо жана окутуу максатына жетүүгө багытталган, өз ара кол кабыштык иш-аракет. Окуучунун инсан катары, иш-аракеттин субъектиси катары өнүгүүсү бардык билим берүү системасынын эң негизги максаты жана маселеси болот жана ошондой эле ал компоненттин системасын пайда кылуучу сапатта каралышы мүмкүн. Азыркы учурдагы мектеп практикасында «өнүгүү» түшүнүгү дайыма эле комплекстүү маселе катары карала бербейт: биринчи аспекттин басымдуулугу менен, интеллектуалдыктын (1) жана инсандыктын (2) мамилелештик проблемаларына көңүл бурууда дисбаланстын күчтүүлүгү жана дааналыгы байкалат [2, 145-б.]. «Өнүгүү» түшүнүк проблемасы көп учурларда маселе катары такыр белгиленбейт, ал эми өнүктүрүү проблемасы окуучуларга билимдерди берүү жөнүндө суроосу менен алмаштырылат. Бул азыркы учурдагы мектепте, практика жүзүндө ишке ашуучу жана мугалимдин индивидуалдык жана коллективдик кесиптик аң сезиминде психологиялык өзгөчөлүктөргө ээ болуучу, дидак-

тикалык доминанттын бардыгын чагылдырат.

Изилдөөнүн максаты. Заманбап билим берүүнүн артыкчылыктуу багыты сабактарды жемиштүү өткөрүүгө, чыгармачылык, долбоордук иш-аракеттердин мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатуу жана жардам берүү үчүн мугалимдин ишин жеңилдете турган мыкты ресурстар менен камсыз кылууну максат кылабыз. Бул ресурстардын көбү мектеп окуучулары жана алардын ата-энелери үчүн пайдалуу болот. Эгемендүүлүктүн натыйжасында, көз карандысыз улуттук Кыргыз Республикасынын пайда болушу, мамлекетибизди бир катар тарыхый-саясий өзгөрүүлөргө дуушар кылып, беш жыл ичинде эки элдик революцияны баштан кечирип, бир катар саясий, социалдык-экономикалык ийгиликтерге жетишип, ички жана тышкы саясаттарыбыз нукка салынып, мамлекетибиз эл аралык аренада өз алдынча өлкө катары тааныла баштады [1, 15-б.]. Бирок ошол эле кезде бир жагынан жогорудагыдай ийгиликтерге жетишсек, экинчи жагынан мамлекетибиздин, улуттун олуттуу тармагы болгон билим берүү тармагы улам барган сайын начарлап, элибиз маданий жардылыкка, руханий туңгуюкка кептелгендей болдук.

Анткени биз дал ошол тарыхый, саясий окуялар менен алек болуп, аларды турмушка ашырууга аракет кылуу менен коомдук, мамлекеттик турмуштун дагы бирден бир олуттуу тармагын – улуттук, мамлекеттик деңгээлдеги билим берүүнү көмүскөдө калтырып, аны экинчи, керек болсо андан да кийинки «калдык» принциби боюнча акыркы орундарга сүрүп, ага анча маани бербей жүрүп, дал ошол эгемендүүлүктүн жылдарында улутубуздун, мамлекетибиздин эң олуттуу маселелеринин бири – билим берүү тармагын эстен чыгарганыбызды, аны менен катар элибизге, мамлекетибизге руханий жардылыкты өзүбүзгө өзүбүз алып келгенибизди баамдабай калдык [7, 69-б.]. Дал ошонун өзү эле бүгүнкү күндүн актуалдуу да, маанилүү да маселеси болуп турганы талашсыз.

Изилдөөнүн усулу. Түрдүү мамлекеттердеги билим берүүнүн өзгөрүүлөрдү окуп үйрөнүүдө объективдүүлүк жана тарыхый таанып билүү принциптери, системалуу түрдө салыштырып жиктөө, биографиялык, логикалык, практикалык ж.б. ыкмалар колдонулду. Ошондой эле коомдук өнүгүүнүн жүрүшүндөгү окуяларды талдоого конкреттүү, тарыхый көз карашта мамиле жасоо көңүлдүн борборунда болушу зарыл.

Макала илимий маалыматтарга жана расмий документтерге, интернет булактарга таянуу менен талдоо жүргүзүү менен эмприкалык байкоолор учурундагы методдор пайдаланып жазылды.

Бул методдорду колдонуу менен Кыргызстандын эгемендүүлүк жылдарындагы билим берүүнүн баалуулуктарын принципалдуу кароо, окутуучу менен окуучунун өз ара тыгыз мамилелери, билим берүүнүн борборунда окуучу болуп, окуучуга багытталган билим негизги деп эсептелип, окутууну, тарбиялоонун социалдык-экономикалык, саясий тармактарындагы бардык көрүнүштөрдү ачып берүү менен бирге кеңири пайдаланууга мүмкүнчүлүктөр түзүлдү.

Негизги мазмуну. Мугалимдерге ар дайым колдоо керек. «Мен силерге үйрөтөм, мен гана бул багытта адисмин» дебестен, эмнени үйрөнүүнү каалай турганын сурашыбыз керек. Кээде алардын оюн укпай эле «силер ушуну үйрөнгүлө» деп таңуулагандай мамиле жасалат. Жаңы нукта билим берүү жаатындагы семинарларды министрлик жергиликтүү билим берүү башкармалыктары менен кошо системалуу түрдө алып баруусу кажет. Ошол эле учурда демилге окутуучулардын өзүнөн чыгышы керек.

Азыркы билим берүүнүн баалуулугу катарында мугалим эң алгач ыймандуу, адептүү, андан соң жөндөмдүү, андан соң адилеттүү болуш керек. Мугалим эч качан окуучулардын алдына даярдыксыз чыкпашы керек. Уккан-билген маалыматтарын топтоштуруп, катарга коюп түшүндүрө турчу теманы бир планга салып, андан соң сабакка кирүүсү керек. Мугалим бардык нерсени билген адам эмес. Ошондуктан күнүмдүк иштерди мурунтан пландоо керек. Ишин

пландай албаган мугалимдин окуучуга бере турган нерсеси дайыма чектелүү болот.

Предметин мыкты өздөштүргөн, сабагын жеткиликтүү деңгээлде билген мугалимдин классты башкаруусу да жеңилдейт. Мугалим сабакты катасыз түшүндүрүү үчүн түшүндүрө турган тема жөнүндө терең маалыматка ээ болушу зарыл. Себеби үйрөтүш үчүн алгач үйрөнүш керек. Мугалим өзү билсе гана үйрөтө алат.

Ийгиликтин сыры бардык нерсени толук билүү, кесибинде жөндөмдүү жана өз жаатында уста болуу менен бирге өзүнө ишене билүүсүндө. Сабагын билген мугалим өзүнө ишенет. Өзүнө ишенген адам ишеничтүү кадам таштай алат жана ийгиликти да багытта алат [4, 15-6.].

Билген адам бардык жумушту кандай жана канчалык деңгээлде аткарылышы керектигин билет жана дал ошондой аткарууга аракет жасайт. Бирок билиш үчүн мугалим канчалык көп маалыматка ээ болсо дагы сабакка чейин даярдануусу зарыл.

Жөндөмдүүлүк мугалимдикте усталык сыяктуу сапаттардын зарыл экендиги менен бирге мугалимдин жеке инсандык сапаттарынын ыйман, адеп жана башка сапаттары да эң жогорку өлчөмдө болуш керектигин баяндаган. Бул эки фактор мугалимдин кош канаты сыяктуу жана эч бири бири-биринин ордун толуктай да, алмаштыра да албайт.

Мына ошондуктан окуучулар өз кесибин сүйгөн, сабагын мыкты билген, өз тармагында абройго ээ болгон мугалимдерди жакшы көрүшөт жана аларга дагы да көбүрөөк сыйурмат көрсөтөт. Сабагын мыкты өздөштүргөн темаларды түшүнүктүү деңгээлде түшүндүрө алган мугалим, окуучулардын арасында жакшы кадыр-баркка ээ болушат. Инсандын социалдык жактан калыптанышындагы адеп-ахлактык жана диний приоритеттердин өз-ара байланышын жана өзгөчөлүктөрүн изилдөөнү да негизги багыттардын бири катары карайбыз [8, 162-6.]. Анткени азыркы жаштар – такыр башка замандын балдары. Алар технологиялардын өнүгүү чордонунда турушат. Эң негизгиси, балдардын башын маалымат менен эле толтурууга басым жасоого болбойт. Алган билимин

кантип колдоно алышат, ар кандай маанилүү жана олуттуу маселелерге туш келгенде, кантип чечим чыгарышат, ар кандай көз караштагы адамдар менен кантип тил табышып кетишет? Билим берүүдө ушуларды эске алуу керек.

Бирок мугалим өзүнүн жаатында жеткиликтүү билимге же маалыматка ээ болбосо, сабагын пайдалуу бир деңгээлде түшүндүрө албаса окуучулар муну дароо эле байкайт жана сабакка кирүүнү каалабай, зордоп сабакка катыштырса дагы сабакты кулагынын сыртынан өткөрөт. Дал ушундай мугалимдин окуучуга таасири жок болот.

Убакыттын өтүшү менен бул кенемтени андап түшүнгөн мугалим өзүнүн алсыз тарабын жаап жашырыш үчүн окуучуларды коркутуу же аларга орой мамиле жасоого өтөт. Бирок, мындай аракетин менен окуучуну өзүнөн биротоло алыстатып алат.

Тилекке каршы, окуучуларды басынткан сайын же болбосо окуучуларга эч кандай мүмкүнчүлүк бербеген сайын мугалимдин окуучулардын арасында аброю төмөндөй баштайт. Мугалимдин сабакты жакшы түшүндүрбөгөнү, сабакка болгон жөндөмдүүлүгүнүн жетишсиздиги анын аброюна мына ушинтип төмөндөтөт. Натыйжада, классты туура башкара албай, пикир келишпестиктер көбөйөт [4, 71-б.]. Бул тууралуу И.Кант өз учурунда мындай деп айткан: «Окуучулардын сый-урмат көрсөтүшүнүн негизги себеби – мугалимдин көп маалыматка ээ болушу жана ар түрдүү маданият жөнүндө кабардар болушу».

Коомдун керектөөсүнө карата билим берүүнүн багытындагы негизги идеологияны ушул жаңы багытка буруу керек. Жаңы багыт дегенибиз билим берүүдө рыноктун идеясынын маңызын өз ара кызматташуу аркылуу бир максатты көздөй умтулушу. Илгертен бери элде сакталып келген улуттук баалуулуктарды, каада-салттарды, үрп-адаттарды окутууда жана тарбиялоодо колдонуу, үй-бүлө жана мектеп менен биргелешип тарбиялоо – учурда актуалдуу маселелердин бири деген идеяны колдонгондор бар [3, 145-б.]. Бул жерде улуттук баалуулукту, каада салтты колдонуу, тар-

биялоо менен биргеликте эле балдарыбызды өзүбүздүн көчүрмөбүзгө айлантпай, аларды болочокко тарбиялайлы. Болочок дегенде азыр футуролог илимпоздор келечекте – туруксуз, белгисиз, татаал жана бүдөмүк жагдай түзүлүп калышы ыктымал дешет. Бул келечекте аалам кандай нукта өнүгөөрүн жана адамзат башына кандай кыйынчылыктар келерин эч ким так айта албайт дегенди билдирет.

Билим берүү мекемелеринде, билим берүүнүн шаардык башкармалыктарында, райондук билим берүү башкармалыктарында, мектептерде коомдун табиятына жараша билим берүүнүн философиясын аныктап, билим берүү саясатын жүргүзүүнүн методологиясын жана таалим-тарбиянын технологиясын иштеп чыгуу менен билим берүүнүн мазмун-маңызын жаңы багытка буруу милдети турат.

Мамлекетти билим берүүнү башкаруудан бөлүп кароого болбойт. Мамлекет акыл-кеңешти билимдин мазмун-маңызынан алат, б.а. аны менен азыктанат. Билим – бул мамлекеттин өнүгүү стратегиясын башкаруудагы жол көрсөтүүчүсү. Ошондуктан жаштарды келечекке даярдап жаткан соң алардын ички дүйнөсүн, көз караштарын жана адамдык сапаттарын да жаңы коомду өзгөртүп куруп башкара ала турган даражага көтөрүү милдетине мамлекет да көңүл борборун бурушу өтө маанилүү. Ал эми билим берүү мекемелеринде жаштардын өз алдынча ой жүгүртүүсүн өнүктүрбөстөн, эртең мамлекетти башкарууга, аны өнүктүрүүгө жана турмушка даярдоо мезгилдин күч алган көйгөйлөрүнүн башкысы.

Мугалим менен окуучунун ортосундагы билим жана адам болууга умтулган кызыкчылыктар, ынандыруу аркылуу билим берүүнү башкаруунун эффективдүү жаңы багыттарына чыгуу парз. Муну педагогикадагы рыноктук башкаруу деп коркпой айтсак жарашат [5, 23-б.]. Кызыкчылыктар деген сөз эртеңки финансы жана ар кандай урмат-сый, моралдык колдоо жана сапаттуу билим маселелерин түшүндүрөт. Ошол учурда ал келечекте финансы байланышына алып келиши мыйзам ченемдүү. Бирок, ошол

учурдагы окумуштуу-практик мугалимдер (Б. Апыш, А. Батыралиев) педагогикадагы базар экономикасындагы маселе катары карап аны убагында аташкан эмес. Кыргызстандын XXI кылымдагы экономикалык, маданий талабы, кандай деңгээлде мамлекетке айланышы бүгүнкү күндө жаш муундарга кандай мазмундагы билим жана тарбия берилгендигине жараша болот. Ошол билим тарбия жугумдуу болуп жатабы аныктоодо кыйналам. Анткени жашоодо баары өзгөрүп тургандыктан дайыма келечек жаштарга тиешелүү болот.

Айрыкча бүгүнкү күндө республикабыз экономикалык өнүгүүнү эң башкы маселеге айландырган учурда, коом өз кесибин терең билген адистерди даярдоону талап кылууда кандай салым кошуп жатабыз деген суроого жооп табуу татаалдай. Техногендик цивилизациянын шартында окуу жараянында компетенттүүлүк багытты ишке ашырууну камсыздоо менен окутууну уюштуруунун элдик педагогика жана заманбап формасын иштеп чыгууга көмөк көрсөтүү менен үйрөнүүнү максат кылдык.

Корутунду. Заманбап билим берүүнүн артыкчылыгы катарында мектеп, социалдык институттун башаты болуу менен, балдарды турмушка даярдоосу керек. Турмуш бул академиялык билимдер гана эмес, социалдашуу илимдин негиздери жөнүндө маалыматтарды гана берүү менен чектелбейт. Адамдын инсан жана иш-аракеттин субъектиси катары, билим берүүдөгү аракеттерде өнүгүүсүн төмөндөгүлөр башкы факторлор болуп эсептелет:

- 1) интеллекттин өнүгүүсү,
- 2) эмоционалдык сферанын өнүгүүсү,
- 3) ар кандай кырдаалдарга чыдамкайлыкты өнүктүрүү,
- 4) өзүнө болгон ишенимди өнүктүрүү,
- 5) дүйнөгө позитивдик мамилени жана башкаларды туура кабыл алууну өнүктүрүү,

б) автономдуулукту жана өз алдынча луулукту өнүктүрүү,

7) өзүн актуалдаштыруунун, өзүн жогорулатуунун мотивацияларын өнүктүрүү.

Өзүн өнүктүрүү мотивациясынын негизги элементи катары окуунун мотивациясын өнүктүрүү. Аталган ойлорду тарбиялоонун жана окутуунун гуганисттик психологиясы деп атоого болот. Алардын мектеп практикасында практикалык ишке ашуусу психологдордун катышуусуз мүмкүн эмес, ошондуктан мектеп психологиясынын системасынын динамикалык калыптануусу талап кылынат. Билим берүүчүлүк чөйрө инсандын калыптануусунун шарты жана таасирлердин системасы катары, өзүн өзү өнүктүрүү үчүн анын айланасында камтылган мүмкүнчүлүктөрдү түзүү. Инсан чөйрөдөгү мүмкүнчүлүктөрдү канчалык толук пайдаланса анын өзүн өзү өнүктүрүүсү ошончолук ийгиликтүүрөөк болот.

Адабияттар:

1. Бекбалаев А. Билим берүү реформасы – Жаңылануу багытынын жаңы бийиктиги // Кыргыз туусу гезити. – Бишкек, 2009. – № 34. – 15-б.
2. Алымбаева Б.Б., Сабырова Э.С. Ата-энелердин сабаттуулугун жогорулатууда энелер мектебинин таасири // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – №1 (53). – С. 143-148.
3. Мадаминов Г. Өзүн өзү тарбиялоо – асыл инсандык сапат. – Б., 2019. – 112 б.
4. Шаматов Д. Билимге умтулуу. – Б., 2019. – 160 б.
5. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. – Бишкек, 2003. – 304 б.
6. Акматов К.К. Ата-энелерге баалуу кеңештер. – Б., 2022. – 288 б.
7. Асипова Н.А. Изилдөөгө алынуучу темалардын проблемалуулугу жана алардын заманбап таалим-тарбия талаптарына туура келиши // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – №2 (54). – С. 66-71.
8. Жолдошбаева Ы.К., Ташиева Н.А. Болочок мугалимдерди даярдоонун айрым маселелери // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2020. – №3 (52). – С. 160-165.

Рецензиялаган:

Иманкулов М.К.,

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент